

Uldis Krastiņš, *Dr. habil. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Latvija

TURPINĀTA NOZIEDZĪGA NODARĪJUMA PROBLEMĀTIKA KRIMINĀLTIESĪBĀS

PROBLEMS OF CONTINUOUS CRIMINAL OFFENCE IN CRIMINAL LAW

Summary

The article provides an analysis of questions related to the distinction between continuous criminal offence and factual aggregation of criminal offences. The author proposes an idea on the content of the term continuous criminal offence depending on the actual activities of several criminal offences or even a separate offence. A point of view on the meaning of intent and purpose in criminal law is being expressed, and it is suggested to include a uniform purpose instead of a unitary intent in the term of continuous criminal offence, if a person has intended to commit the same criminal offences systematically (at least three times).

Atslēgvārdi: turpināts noziedzīgs nodarījums, noziedzīgu nodarījumu reālā kopība, nodoms, nolūks, sistemātiski

Keywords: continuous criminal offence, factual aggregation of criminal offences, intent, purpose, systematically

Noziedzīgs nodarījums reāli izpaužas cilvēka vienas prettiesiskas darbības vai pieļautas bezdarbības veidā vai kā vairāki patstāvīgi nodarījumi. Krimināltiesību normatīvajā regulējumā un praksē tādi gadījumi tiek vērtēti vai nu kā viens atsevišķs noziedzīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), vai kā vairāku nodarījumu kopība, kas atspoguļojas noziedzīga nodarījuma kvalifikācijā atbilstoši viena Krimināllikuma (turpmāk arī KL) pantam vai tā daļai (turpināts noziedzīgs nodarījums) vai kā vairāki atsevišķi noziedzīgi nodarījumi, kas veido noziedzīgo nodarījumu reālo kopību.

Ievērojot to, ka vairāku noziedzīgu nodarījumu saikne var būt dažāda un ne visos gadījumos to kvalifikācijas risinājums rodams Krimināllikuma normatīvajā regulējumā, krimināltiesību teorijā un praksē ir radušies vairāki jautājumi, par kuru risinājumu ne vienmēr var spriest pēc vieniem kritērijiem. Šajā rakstā izteikšu savu viedokli par vairākiem krimināltiesību aspektiem un iespējamiem risinājumiem jautājumā par turpinātu noziedzīgu nodarījumu un nodarījumu reālo kopību.

Atsevišķa (vienota) noziedzīga nodarījuma, turpināta nodarījuma un noziedzīgu nodarījumu reālās kopības jēdziena saturs un pamatnosacījumi ir atklāti Krimināllikuma vispārīgās daļas normās.

Atsevišķam noziedzīgam nodarījumam ir divi veidi, kuru pazīmes iekļautas Krimināllikuma 23. panta pirmajā daļā. Tādi ir: 1) viens nodarījums (darbība vai bezdarbība), kam ir viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes; 2) divi vai vairāki savstarpēji

saistīti noziedzīgi nodarījumi, kurus aptver vainīgās personas vienots nodoms un kuri atbilst tikai viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm.

Viens no otrā iepriekšminētā atsevišķa noziedzīga nodarījuma veidiem ir turpināts noziedzīgs nodarījums, kuru raksturo šādas pazīmes: 1) vairākas savstarpēji saistītas tādas pašas noziedzīgas darbības; 2) tās vērstas uz kopēju mērķi; 3) tās aptver vainīgās personas vienots nodoms; 4) savā kopumā tās veido vienu noziedzīgu nodarījumu (KL 23. panta trešā daļa).

Tādas pašas noziedzīgas darbības pilnīgi sakrīt pēc viena un tā paša nodarījuma objektīvajam un subjektīvajam pazīmēm, piemēram, krāpšana un tai sekojoša krāpšana (KL 177. panta pirmā daļa).

Vispilnīgāk ir pētīta tiesu prakse lietās par vairākkārtēju mantas nolaupīšanu, un uz pētījuma rezultātu pamata Augstākā tiesa ir izteikusi viedokli jautājumā par turpināta noziedzīga nodarījuma satura izpratni šīs kategorijas lietās.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 2001. gada 22. decembra lēmuma Nr. 3 "Likuma piemērošana lietās par svešas mantas nolaupīšanu" 7.5. punktā teikts: "Par turpinātu nolaupīšanu uzskatāma tāda svešas mantas vairākkārtēja nelikumīga paņemšana no viena un tā paša īpašnieka vai valdītāja valdījuma, kas sastāv no vairākām vienveidīgām noziedzīgām darbībām, kam ir viens kopējs mērķis – nolaupīt svešu mantu, kurām ir vienots nodoms un kopējs gala mērķis – nolaupīt mantu noteiktā daudzumā vai apmērā – un kas savā kopībā izveido vienu noziedzīgu nodarījumu, piemēram, vainīgā persona no viena un tā paša avota – mantas atrašanās vietas, dzīvokļa, noliktavas vai citas glabātavas – paņem mantu vairākos paņēmienos ar nelielu starplaiku."¹

Mantas vairākkārtēju prettiesisku paņemšanu, sasaistot ar vienu un to pašu avotu (mantas atrašanās vietu), vienu un to pašu mantas īpašnieku vai likumisko valdītāju, ar nelielu laika atstarpi starp atsevišķiem nodarījumiem, kā arī jau sākotnēji izvirzot prasību pierādīt mantas prettiesiskā ieguvēja konkrētu mērķi attiecībā pret nolaupītā apjomu un daudzumu, kā arī, nenorobežojot vainas formu – nodomu, no mantas ieguvēja psihiskās attieksmes (nolūku) pret tās daudzumu un apjomu, tiek sašaurināts turpināta noziedzīga nodarījuma saturs un tiek radītas grūtības sākotnējā nodoma un mērķa izpratnē un atklāšanā.

Uzskatu, ka prasību par vienu un to pašu mantas atrašanās vietu, kā arī vienu un to pašu mantas īpašnieku (valdītāju) turpinātā noziedzīgā nodarījumā, var runāt tikai pašos vienkāršākajos gadījumos, piemēram, ja manta sastāv no vairākiem priekšmetiem (sastāvdaļām) un vainīgais tos nolaupa vairākās reizēs (paņēmienos).

Mūsdienu ekonomiskajos apstākļos, kad viena īpašnieka īpašumi atrodas plašā teritorijā, piemēram, veikali, noliktavas vai citāda veida īpašumi Rīgas dažādos rajonos vai ražotnes vairākos lauku rajonos, kā arī šādiem objektiem var būt dažādi īpašnieki (viens vai vairāki, vai tie visos nolaupīšanas gadījumos nav vieni un tie paši), diezin vai būtu pareizi turpinātam noziedzīgam nodarījumam visos gadījumos izvirzīt prasību par vienotu avotu vai vienu un to pašu īpašnieku vai valdītāju.

¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. 1991–2002. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 68. lpp.

Arī jautājums par nelielo laika atstarpi starp atsevišķām noziedzīgām darbībām nav risināms viennozīmīgi. Nav nekādas nozīmes laika atstarpei starp atsevišķām turpinātu nolaupīšanu veidojošajām darbībām, ja manta sastāv no atsevišķām daļām, un to iegūt ar vienu paņēmieni iespējams tikai tad, ja radusies reāla faktiskā iespēja. Tāpat arī citos gadījumos jāvērtē vainīgā reālā iespēja vairākkārt iegūt gribēto mantu īsā laika sprīdī.

Par sākotnējo mērķi – izdarīt turpinātu noziedzīgu nodarījumu. Pirmkārt, vainīgais to var neatklāt kaut vai tāpēc, ka viņam ir izdevīgāk atzīt, ka izdarījis virkni neliela apmēra zādzību, bet nevis ievērojamā apmērā, ja viņa izdarīto atzītu par vienotu turpinātu noziedzīgu nodarījumu. Otrkārt, piemēram, ja persona izdara virkni zādzību, tad, izdarot pirmo vai nākamo, viņš nemaz var nedomāt par to, kāda apmēra zādzību viņš nākotnē izdarīs. Tālākā rīcība bieži vien ir atkarīga no tā, kad atkal radīsies konkrēta iespēja ko nolaupīt.

Ar teikto gribu uzsvērt, ka, izlemjot jautājumu par to, vai izdarīts turpināts noziedzīgs nodarījums vai vairāki tādi paši noziedzīgi nodarījumi veido nodarījumu reālo kopību, katrs gadījums jāvērtē individuāli, atbilstoši konkrētajiem reālajiem apstākļiem. Par to liecina citā Augstākās tiesas plēnuma lēmumā teiktais.

Augstākās tiesas plēnuma 1997. gada 22. decembra lēmuma Nr. 6 “Par likumu piemērošanu krimināllietās par koku nelikumīgu (patvaļīgu) ciršanu, meža iznīcināšanu vai bojāšanu” 4. punktā norādīts, ka par turpinātu patvaļīgu koku ciršanu varētu liecināt koku ciršanas laiks un vieta, laika intervāls starp ciršanas gadījumiem, kokmateriālu izmantošanas veids un citi apstākļi.²

Tātad runa ir par noziedzīgā nodarījuma apstākļiem, kas raksturo nodarījuma objektīvās pazīmes. Tajā pašā laikā atbilstoši Krimināllikuma 8. panta otrajai daļai ir jānosaka noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas psihiskā attieksme pret ikkatru viņai inkriminētā konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmi. Tātad arī attiecībā, piemēram, pret nolaupītā apmēru mantas nolaupīšanas gadījumos, ja no tā ir atkarīga konkrētā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācija.

Te nu rodas neskaidrības iepriekšminētās prasības ievērošanā, ko traucē personas psihiskās attieksmes apzīmējums turpināta noziedzīga nodarījuma jēdziena normatīvajā regulējumā (KL 23. panta trešā daļa) un iepriekš jau minētajā 2001. gada 14. decembra Augstākās tiesas plēnuma lēmuma 7.5. punktā, kur tiek izmantoti jēdzieni “nodoms” un “mērķis”.

Nodoms ir personas psihiskā darbība attiecībā pret viņas izdarīto prettiesisko darbību un ar to cēloņsakarīgi saistītajām kaitīgajām sekām, kas ir vismaz katra materiāla sastāva noziedzīga nodarījuma pamatpazīmes. Nav strīda par to, ka turpinātu noziedzīgu nodarījumu var izdarīt tikai ar tiešu nodomu, jo vainīgais apzinās savu darbību kaitīgumu un vēlas tās izdarīt.

Cits jautājums ir par to, vai pareizi ir vainīgā psihisko attieksmi pret turpināta noziedzīga nodarījuma apmēru vai citu rezultātu izvērtēt pēc nodoma kā vainas formas kritērijiem un nodarījuma nolūku pielīdzināt nodarījuma mērķim.

² Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums, S9. lpp.

Nolaupītā apmērs nav visu noziedzīgo nodarījumu sastāvu pazīme; tāda pazīme raksturo materiāla sastāva noziedzīgus nodarījumus un tikai tad, ja tā likumā paredzētajos nodarījumos ir iekļauta kā nodarījuma sastāva pazīme, tāpēc tāda pazīme krimināltiesībās tiek dēvēta par noziedzīga nodarījuma sastāva papildpazīmi.

Pret nodarījuma sastāva papildpazīmēm personas psihiskā attieksme tiek vērtēta pēc šādiem kritērijiem: zināšana, apzināšanās un apzināta pieļaušana. Tāda personas psihiskā darbība noziedzīgā nodarījumā nav uzskatāma par vainas formu – nodomu vai neuzmanību vai tās veidu; papildpazīme gan var palīdzēt noskaidrot vainas formu noziedzīgā nodarījumā, piemēram, personas psihiskā darbība – nolūks – vienmēr liecina par to, ka noziedzīgais nodarījums kopumā izdarīts ar tiešu nodomu.

Esam nonākuši pie vēl viena risināma jautājuma – par nolūku noziedzīgā nodarījumā un nodarījuma mērķi. Vai krimināltiesībās tie ir identiski vai atšķirīgi jēdzieni? Krimināllikuma vispārīgajā daļā šo jēdzienu skaidrojums nav dots, bet sevišķajā daļā tie ir iekļauti kā vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāva pazīme.

Mācību literatūrā tiek skaidrots, ka mērķis (nolūks) ir iecerētais rezultāts, ko persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt.³

Ierakstot vārdam “mērķis” iekavās blakus vārdu “nolūks”, jāpieņem, ka krimināltiesību teorijā abi šie cilvēka psihiskās darbības apzīmējumi tiek izmantoti identisku psihiskās darbības procesu satura atklāšanai.⁴ Ja tā, tad nav jēgas vienā gadījumā personas psihisko attieksmi pret nodomāto rezultātu apzīmēt ar mērķi, bet citā gadījumā ar nolūku.

Nolūks krimināltiesībās ir personas psihiskā darbība, kas virza viņa faktisko rīcību uz izraudzītā noziedzīgā rezultāta sasniegšanu (subjektīvās puses pazīme). Turpretim mērķis ir personas nodomātās faktiskās rīcības rezultāts, kas izpaužas kā dažāda rakstura kaitējums ar likumu aizsargātajām interesēm, kas radies likumā paredzētā veidā (objektīvās puses pazīme).

Tātad nav pareizi un nav vajadzības krimināltiesībās nolūku un mērķi lietot kā divus identiskus jēdzienus personas vienas un tās pašas psihiskās darbības apzīmēšanai.

Katrā ziņā, ja ir runa par turpinātu noziedzīgu nodarījumu, tad Augstākās tiesas 2001. gada 14. decembra skaidrojumā par turpinātu mantas nolaupīšanu ir runa par nolūku, apzīmējot ar to sasniedzamo kopējo rezultātu – nolaupīt mantu noteiktā daudzumā vai apmērā. Tātad tā ir personas psihiskā darbība (nolūks) pirms turpināta noziedzīga nodarījuma uzsākšanas, bet ne jau sasniegtais galarezultāts.

Par nolūka rašanās brīdi turpinātā noziedzīgā nodarījumā – nav saprātīgi noteikt stingru prasību, lai, jau izdarot pirmo prettiesisko darbību, vainīgā apziņā būtu nobriedis nolūks konkrēta apmēra mērķa (nolaupītā apmēra) sasniegšanai. Tā var būt, ja viņš konkrētu nolūku savai rīcībai atzīst. Bet, ja tādu ziņu nav, nolūka konstatēšanai var palīdzēt viņa turpmākā rīcība, kas reāli parādās tikai nākamajās noziedzīgajās darbībās.

³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 175. lpp.

⁴ Vairāk sk.: Krastiņš U. Nolūka (mērķa) saistība ar vainu krimināltiesībās. Centrālās un Austrumeiropas juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 243.–248. lpp.

Tulīt rodas jautājums – no kādiem kritērijiem jāvadās, nosakot, ar kuru brīdi nolūks sasniegt noteikta apmēra rezultātu rod reālu izpausmi, lai atzītu, ka ar turpināto darbību kopumu persona ir izdarījusi turpinātu noziedzīgu nodarījumu.

Uzskatu, ka par vienoto nolūku var liecināt sistemātiska prettiesisko darbību izdarīšana. Krimināltiesībās ar sistemātiskumu saprot personas izdarītas vismaz trīs tādas pašas prettiesiskas darbības. Divas tādas pašas darbības krimināltiesībās tradicionāli tika apzīmētas ar atkārtotības jēdzienu, kas atbilstoši spēkā esošajam krimināltiesību regulējumam netiek praktizēts. Tā vietā Krimināllikuma 26. panta trešajā daļā reglamentēti noziedzīgu nodarījumu reālās kopības nosacījumi.

Triju darbību kopums jau liecina par to, ka persona, izdarot vismaz trīs tādas pašas prettiesiskās darbības, ir domājusi noziedzīgo rīcību turpināt arī pēc pirmās izdarītās darbības.

Piemēram, Krimināllikuma komentāros ir izteikta doma, kas tiesu praksē netiek apstrīdēta, ka par līdzdalību citas personas izdarītā noziedzīgā nodarījumā jāuzskata arī sistemātiska, tas ir, vismaz trīs reizes iepriekš neapsolīta noziedzīgā kārtā iegūtas mantas iegādāšana vai realizācija [...].⁵

Sistemātiskums kā vairāku darbību kopuma apzīmējums tiek izmantots arī Latvijas krimināltiesību normatīvajā regulējumā. Piemēram, Krimināllikuma 130. panta (Tīšs viegls miesas bojājums) trešā daļa kādreiz bija izteikta šādā redakcijā: “Par sistemātisku sišanu, kam ir spīdzināšanas raksturs, vai citāda veida spīdzināšanu, ja šīm darbībām nav bijušas šā likuma 125. vai 126. pantā paredzētās sekas [...]”.⁶

Spēkā esošajā Krimināllikuma 124. panta (Novešana līdz pašnāvībai) pirmajā daļā paredzēta atbildība par personas novešanu līdz pašnāvībai vai tās mēģinājumam, cietsirdīgi apejoties ar cietušo vai sistemātiski pazemojot viņa personisko cieņu [...].

Ka turpināta noziedzīga nodarījuma nolūka kritērijs var būt personas vēlākā reālā rīcība, izriet no iepriekšminētā Augstākās tiesas plēnuma 1997. gada 22. decembra lēmuma 4. punktā teiktā, ka par turpinātu patvaļīgu koku ciršanu varētu liecināt arī kokmateriālu izmantošanas veids. Tā ir vainīgā rīcība jau pēc patvaļīgas koku ciršanas un var būt viens no faktoriem, kas liecina par vainīgā kopējo nolūku.

Teiktais liecina par to, ka turpināta noziedzīga nodarījuma kā vienota nodarījuma satura izvērtējumam būtu jāizvēlas elastīgāka pieeja attiecībā pret personas vairākkārtīgi izdarītajām tādām pašām prettiesiskām darbībām.

Vispirms jāatzīst, ka vienā noziedzīgo nodarījumu kategorijā (mantiskajos) dotos turpināta noziedzīga nodarījumu kritērijus pilnībā nevajadzētu attiecināt uz citiem nodarījumiem, ignorējot atšķirīgo tajos.

Kas attiecas uz vainīgā nolūku sasniegt konkrēta apmēra rezultātu (nelielā, ievērojamā vai lielā apmērā vai citādā apjomā), ja tas ietekmē noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju, tad vainīgā psihiskā attieksme pret šo faktoru var izpausties nekonkretizētas psihiskas darbības veidā (arī kā vienaldzīga attieksme), kas tiek realizēta atkarībā no reālajām iespējām izdarīt nākamās prettiesiskās darbības.

⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa. (XVIII–XXV nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 560. lpp.

⁶ Krimināllikums. Likums “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 83. lpp.

Kopsavilkums

1. Turpinātu noziedzīgu nodarījumu raksturo šādas pazīmes: 1) vairākas savstarpēji saistītas tādas pašas noziedzīgas darbības; 2) tās vērstas uz kopēju mērķi; 3) tās aptver vainīgās personas vienots nodoms; 4) savā kopumā tās veido vienu noziedzīgu nodarījumu (KL 23. panta trešā daļa).
2. Kopīga mērķa un vienlaikus vienota nodoma prasības iekļaušana turpināta noziedzīga nodarījuma jēdziena normatīvajā regulējumā ir kritiski vērtējams nosacījums, jo darbības nolūks ir noziedzīga nodarījuma mērķa kā nodarījuma rezultāta komponente (priekšnosacījums) tišā noziedzīgā nodarījumā. Tāds normatīvs risinājums sarežģī turpināta noziedzīga nodarījuma izpratni.
3. Saskaņā ar Krimināllikuma 8. panta otro daļu, katrā noziedzīgā nodarījumā ir jānosaka noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas psihiskā attieksme pret ikvienu viņai inkriminētā konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmi. Teiktais attiecināms arī, piemēram, attiecībā pret nolaupītā apmēru mantas nolaupīšanas gadījumos, ja no tā ir atkarīga konkrētā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācija.
4. Mantas apmērs ir mantiska noziedzīga nodarījuma sastāva papildpazīme, tāpēc noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas psihiskā attieksme pret šo pazīmi tiek vērtēta pēc šādiem kritērijiem: zināšana, apzināšanās un apzināta pieļaušana. Tāda personas psihiskā darbība noziedzīgā nodarījumā nav uzskatāma par vainas formu – nodomu vai neuzmanību vai tās veidu, jo tā kā patstāvīga pazīme reizē ar vainu ir iekļauta noziedzīga nodarījuma sastāva subjektīvās puses jēdzienā.
5. Krimināltiesībās nolūks un mērķis tiek izmantoti noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas identisku psihiskās darbības procesu apzīmēšanai un satura atklāšanai, tāpēc, ja jāizvēlas viens no tiem, turpināta noziedzīga nodarījuma aspektā būtu jārunā par vairākkārtējo darbību vienotu nolūku kā viņas psihiskās darbības izpausmi noziedzīgā rezultāta sasniegšanā (subjektīvās puses pazīme).
6. Par vienotu nolūku var liecināt sistemātiska prettiesisko darbību izdarīšana. Krimināltiesībās ar sistemātiskumu saprot personas izdarītas vismaz trīs tādas pašas prettiesiskas darbības. Tātad triju tādu pašu darbību kopums, ja tās izdarītas ar vienādu nolūku, liecina par personas vienotu nolūku attiecībā pret visām viņas izdarītajām tādām pašām prettiesiskajām darbībām.
7. Pret noziedzīga nodarījuma sastāvā iekļauto kaitējuma apmēru vainīgā psihiskā attieksme var izpausties nekonkretizētas attieksmes veidā kā apzināts pieļāvums, ka manta tiek nolaupīta, piemēram, lielā apmērā, jo kopējo rezultātu veido sistemātiskas tādas pašas darbības, kas realizētas atkarībā no reālajām iespējām.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
2. Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa. (XVIII–XXV nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.

3. Krastiņš U. Nolūka (mērķa) saistība ar vainu krimināltiesībās. Centrālās un Austrumeiropas juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 243.–248. lpp.
4. Krimināllikums. Likums “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. 1991–2002. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002.